

Յ. Գ. — Տեղական ուսու լրագիրը «Նովոե Օբոդլեննե»-ի այսօրուայ համարում կայ մի թղթականութիւն «Սեւ ծովի եզերքից», մի ուսու անուան ստորագրութեամբ, որը շատ է համապատասխանում մեր վերոյիշեալ տողերին։ Կը բերենք այդ թղթականութիւնը այստեղ թարգմանաբար, նամանականց որ նա անշուշտ շատ հետաքրքիր պիտի լինի ամեն մի Հայու համար, որովհետեւ տեղեկութիւն է տալիս Տաճկաստանից կովկաս զաղթած Հայերի, եթէ ոչ ամբողջութեան, գոնէ մի մասի նկատմամբ։ Այդ թղթականութիւնը ներշնչուած է զարմանքով դէպ ի Հայու աշխատասիրութիւնը։

ՍԵՒ ՄՈՎԻ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵԶԵՐԳՈՎ

1893 թւից մինչեւ այժմ կովկասի Սեւ ծովի եզերքում երեւում են բազմաթիւ փախուստական թրքահայեր, որոնք փախել են եւ զեռ եւս հիմա էլ փախում են թրքաց բարբարոսութիւնից, Այս մի քանի հազար մարդկանց փախուստը, ակնատեսները վկայութեամբ, ներկայիս Նուս մի յուզող պատկերներ մարդկային տանջանքների, որի վրայ չէր կարելի նաւիրի առանց բարափի եւ ցաւակցութեան, Ամբողջ խմբեր — երիտասարդների, ծերերի, երեխայից, կանանց, — ուժաթափ եղած՝ հիւանդութիւններից եւ սովից, իրանց մարդկային ամենաբարձր գագաթներէ մէջ վերաւորուած, շտապում էին այստեղ, այս նոցա համար անպայտ երկիրները, կոտորածներից փախելու համար։ Դրութիւնը յուսահատական էր. զրկուած լինելով մի որ եւ իցէ կաշքից, սոված ու անպատասխարան, նոքա ստիպուած էին տանիլ ամէն տեսակ զրկանքներ, մինչեւ որ նոցա օգնութեան հասան կովկասի Հայերը, ինչպէս եւ Ռուսաց դասակարգից ամենաբարձր անձնաւորութիւնները։ Այս օգնութիւնը, սկզբից ինարկէ միայն, ազատեց շտապերի ստորնաթիւններից եւ ի զուր տանջանքներից մի կտոր հաց գտնելու համար, իսկ յետոյ կարողութիւն տուեց սեփական աշխատանքով միջոց ձեռք բերել կեանքի գոյութեան համար։

Այդ միջոցներից գլխաւորը պէտք է համարել ծխախոտի մշակումը, որով Հայերը պատկաւում էին, բնականով կովկասի Սեւ Մովի եզերքում։

Այդ տեղի հողը, ինչպէս եւ յիշել եմ առաջ (տես՝ «Ն. Օբոդլ. թիւ 5913») աւելի եւս նպաստում էր գլխաւորապէս երկրաշրթմական այդ ճիւղով պարապուելու։ Չնչին կապայի վճարով, եւ շատ անգամ անվճար, տեղական հողագործները թոյլ են տուել Հայերին բնական իրանց մասերում, որպէս զի նոքա սրբին այդ հողը ծառի ուտիչներից։

Առաջ Հայերը ստիպուած էին գործադրել բաւականին մեծ աշխատանք իրանց գրաւած հողի վրայ, որովհետեւ նրանց յանձնառւէն ամենաամայնի տեղերը, բայց եւ այդ իսկպէս եղիպատական աշխատանքին մէջ, նրանց հանգստացնում էր այն միտքը, որ նոքա կարող են հանդիստ լինել իրանց կաշքի ու կեանքի համար, մինչդեռ նոքա ստիպուած կը լինէին իրանց նախկին հայրենիքում գողալ։

— Այն դժբաղդութիւններից եւ վշտերից յետոյ, որ մենք տարաբան Տաճկաստանում, կեանքը այստեղ մեզ պէտք է երեւալ իբրեւ արքայութիւն — ասում են հայ փախստականները։ Հայոց աշխատանքը ի իզուր չէր դաւաւ, ասովքն տարին եղում։ յայտնաւ վատ եւ այդ հասկանալիէ։ Լաւ ծանօթ լինելով ծխախոտի մշակման հետ, նոքա սկսեցին մշակել նորա ամենալաւ տեսակից, եւ այդպիսով նոքա գրաւում էին գնողներին, ի թիւս որոնց կային Պետերբուրգի եւ Մոսկուայի ծխախոտի հաստատուն ֆերմաներ։

Ժամանակի ընթացքում նոքա սկսեցին համարուել որպէս ամենալաւ ծխախոտ մշակողներ Սեւ ծովի համարեա բոլոր կովկասեան եզերքում։ Նւթական միջոցները թոյլ չէին տալիս նոցա պարապել ծխախոտի մշակման աւելի լայն ծաւալով, բայց եւ գորանից գոյացող եւ ոչ այնքան մեծ չափը միջոց է տալիս ապրիլ նրանց, թէ՛ իզուր ոչ հարուստ, այլ կա ելի է ասել համեստ կերպով, Բաց ի ծխախոտի մշակութիւնից, նոքա անձնուած են եզրիպայացորեն եւ բանջարեղէններ, որոնց աւելորդ մասը ծախում են տեղական շուկաներում, մեծ ճարպիկութեամբ բերելով այդ տեղերը գոտաբանցանելի ճանապարհներով։

Տեղական բնակիչների, նմանապէս բոլոր հողատէրերի կարծիքով, ծխախոտով պարագող Հայերը բաւականին հանդարտ մարդիկ են, աշխատասէր եւ շատ համեստ իրանց կարիքներում։

Հողատերերի հետ, շատ քիչ բացառութիւններով, չէ պատահում մի որ եւ է թիւրիմացութիւն կապալառուի վարձի կամ թէ առ հասարակ հողային հարցերի վերաբերմամբ, իսկ եթէ ի նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ նոքա կարողացան մաքրել եւ մշակել այդ տեսակ վայրերի հողերը, դարձնելով նրանց յարմար խաղողի այդիներէ համար, որոնցից իսկական և հողատէրերը արդէն ձեռք էին քաշել, չէ կարելի չհամաձայնիլ որ Հայերը շատ աշխատասէր են և ինչպէսզէն Հայի ընտանիքը, առ խտիր բոլոր իր վտար ու չափահաս անդամներով, երեխայք եւ կանայք, համարեա թէ ամբողջ օրը անցկացնում են աշխատանքի մէջ, եւ չնորհիւ այդ զարմանալի աշխատութեանը եւ համբերութեանը՝ նրանք պատճառ եղան որ այդ տեսակ վայրերի հողերը իրանց օգուտը տուին:

Տեղահարուելով փոքր համայնքներում, Հայերը նախագայտած են գրաւել աւելի քարձր տեղեր ասարերի գաւիժայրում, ջրի հորեր են փորում, եւ հէնց այդ միջոցով ի միջի ալյոց ազատ են մնում տեղական պինդից:

ՆՆՕՎԹԷ ՕՐՈՋՐԻՆԻԷ,
12/25 յունուար

ՄԵՐ ԴՐԱՑԻՆԵՐԸ

Թ Ա Թ Ը

Միջերկրականի արեւելեան ասիայի, Լիբանանում հոկայիւնաշղթայէն սկսեալ, Թարապուլուս, Դամասկոս մինչեւ Լաթաքիա, կը հանգիւյրի կարգ մը լիւնազաղաթներու: Եւ հաղարատը տարիներէ ի վեր իրենց հպարտ ու խոժոռ ճակատը տուած հովիւրուն ու ամպերուն, կը տիրեն Միջերկրականին:

Կը հանգիւյրի ասյտեղ խիտ անտառներու, որոնց մէջերը կը փայլին երբեմն արտեւ, այգիներ ու պարտէզներ, մարդկային խնամքով մշակուած ու մեծցած, եւ ուր թաքնուած կը գտնեն անթիւ գիւղեր, աւաններ ու իւրօճիւններ:

Եւ գտնեն նոյն ժողովուրդ մը որ կղզիացած կը մնայ թաւը տիրապետութեան լայնպատարած երկրին մէջ, կղզիացած աշխարհիս լուսաւորութենէն ու քաղաքակրթութենէն, կորսնցուցած իր կրօնքն ու պատմութիւնը, միացած յետին ու վայրենի, պահած է միայն իր սեփական ազատութիւնն ու ասպետական ոգին դարաւոր պատերազմներով, ողբալի կողորածներու եւ բազմաթիւ յաղթանակներու գնով:

Ոչ մէկ տեղ անոնց անունը չի յիշուիր, ոչ մէկ թիւրթ անոնց վրայ չի խտիր, եւ ոչ մէկ ներուպանդ զեռ այցիւնի չէ պնդող երկրքը: Աշխարհագրութեան քարտէզներու վրայ գեռ հերմակ կը մնայ երկրագնդիս այդ քարանձախ

կողմը. կարծես թէ ան մոռցուած ըլլալ մարդկութենէ, ինչպէս անոր վրայ բազմալայն ֆառապետական ժողովուրդը:

Կը գտնեն անոնց յարուսեղութիւնը Կիլիկիոյ ծովեզերքի ամբողջ երկայնութեան վրայ տարածուած, Լաթաքիայէն մինչեւ Ատանայ, միայն սա արարեցութեամբ որ այդ վերջիններէն ճանկաց հպատակութիւնը ընգրկած են եւ կը բնակին դաշտերու եւ թրքախառն քաղաքներու մէջ:

Լաթաքիա, Անտիոք եւ Արեւմտեան Թաւրաքներու մէջ մեծամասնութիւն կը կազմեն ճանկաց վրայ ունին նաեւ քաղու գիւղեր, թրքախառն եւ անառիճիւն:

ԱՆՈՒՆԸ

Ատոնք չուներ ընդհանուր անուշ մը որով ծանօթ ըլլան յրկակայ ազգաց, գրացի ամեն ազգ մասնաւոր անուսով մը կը հօշէ զիրենք:

Հայերը (Թաթթ) կ'անդրանկն զանոնքը չգիտնալով սակայն թէ ուսկից թաքում ասած է այդ անունը: Շարքերը պակէ կը հետեւնին թէ անոնք թաթարական արշաւանքներէ մը նացորդ մը եղած ըլլան, սակայն այդ չի կրնար փաստ նկատուիլ անոնց թաթար գետի պատկանելուն: Տերող տարր մը, ինչպէս էր Թաթարը, պէտք էր որ աւելի դաշտային երկիր մը եւ բարեբար տեղ մը ընտրէր բնակելու: Կէտք չունէին թաթարները խոնարհու եւ ապառաժներու մէջ բնակելու: Հապա այդ երկրի Ատրեւնքը Բոսնիս կ'ան, եթէ արեւմտեան թաթար ցեղին կը պատկանէր: Գաղաւաղեղ որ վարը գեռ ուրիշ փաթեղի պիտի գտնէ այդ կարծեք բոլորովին հերքելու: